

СЛОВАЦЬКЕ ПИТАННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ СЛОВАЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ В 1943 – 1945 РР.

Ігор Шніцер

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: ihor.shnitser@uzhnu.edu.ua

Scopus Author ID: 57208490333

Researcher ID: T-7796-2019

<https://orcid.org/0000-0003-4681-0263>

Метою статті є дослідити словацьке питання у політичній стратегії Словацької національної ради (СНР) на завершальному етапі Другої світової війни. Методологічною основою пропонованої статті є принципи історизму та об'єктивності, застосування яких передбачає неупереджене зображення минулих подій у їх історичному контексті. Наукова новизна полягає в системному аналізі словацького питання в діяльності СНР в 1943 – 1945 рр. Автор статті констатує, що СНР з перших днів свого існування заявила про визнання самобутності словацького народу, підтримала програму повернення Словаччини до складу ЧСР та вимагала рівноправності чехів і словаків у спільній державі. Останнє де-факто передбачало перебудову ЧСР на федеративних засадах, проти чого виступав президент Е. Бенеш та представники чехословацького еміграційного уряду. СНР розпочала реалізацію програми вирішення словацького питання під час Словацького національного повстання 1944 р., яке хоча і зазнало поразки, посприяло звільненню Словаччини від німецької залежності та її інтеграції до антигітлерівської коаліції. СНР під час Словацького національного повстання трансформувалася у верховний законодавчий і виконавчий орган влади в Словаччині, який прибічники унітарної ЧСР не могли ігнорувати. За підсумком напружених переговорів у Москві між делегацією СНР та представниками чехословацького еміграційного уряду в березні 1945 р. словаки отримали можливість увійти до відродженої ЧСР як самобутній народ, а СНР стала його легітимним представником та носієм державної влади на території Словаччини. Важливим здобутком СНР стало й те, що чесько-словацькі відносини в новій ЧСР мали розбудовуватись згідно з принципом «рівний з рівним». Усі ці аспекти були зафіксовані в програмі уряду Національного фронту. СНР визнавалася носієм національного суверенітету та державної влади в Словаччині. Фактично мова йшла про розбудову ЧСР на федеративних засадах, оскільки передбачалося існування словацьких національних органів влади поряд з центральними. При цьому програма уряду Національного фронту детально не визначала базових принципів державно-правового устрою ЧСР, що у майбутньому завадило СНР зберегти власні досягнення у словацькому питанні.

Ключові слова: словацьке питання, Словацька національна рада, Словацьке національне повстання 1944 р., Чехословацька республіка, федерація, рівноправність.

Постановка проблеми. Період існування Словацької держави 1939 – 1945 рр. став часом панування в країні авторитарного режиму на чолі з президентом Й. Тісо. Попри зовнішні атрибути суверенності, Словацька держава мала фактичний статус німецького протекторату. Це робило її геополітичне становище вельми залежним від результатів Другої світової війни, оскільки унеможливило співпрацю з країнами антигітлерівської коаліції, представники яких не визнавали ні авторитарний режим Й. Тісо, ні сепаратну від Чехії словацьку державність [Боровець, 2012, с. 197].

Відсутність перспектив для збереження Словацької держави посприяла активізації діяльності представників місцевого руху Опору, які запропонували власні варіанти вирішення словацького питання після завершення Другої світової війни. Майже усі вони виходили з доцільності повернення Словаччини до складу Чехословацької республіки (ЧСР), відмінність полягала лише на яких умовах. Наприклад, члени підпільної групи «Флора» на чолі з В. Шробаром залишаючись на позиціях єдиного «чехословацького народу», підтримували плани президента Е. Бенеша

відродити ЧСР як унітарну державу чехів та словаків. Представники «Громадянського блоку» Й. Леттрих, Я. Урсіні, І. Карваш вимагали визнання самобутності словацького народу та його рівноправного становища у відродженій ЧСР [Пугач, 2013, с. 187]. Словацькі комуністи до середини 1943 р. активно пропагували гасло «За радянську Словаччину!», яке, однак, не було підтримано радянським керівництвом. Офіційна Москва була зацікавлена у відродженні сильної Чехословаччини як провідника радянського впливу в Центральній Європі [Записка керівника Комісії Народного комиссариата иностранных дел (НКВД) СССР, 1944, с. 30]. Диктатор СРСР Й. Сталін під час зустрічі з президентом ЧСР Е. Бенешем 18 грудня 1943 р. навіть заявив, що «Словаччина не повинна й думати про те, щоб стати самостійною. Вона належить Чехословаччині» [Мар'яна, 2009, с. 159]. У результаті словацькі комуністи підтримали програму повернення словаків до складу ЧСР, але за умови, що вона буде «національно федеративною та соціалістичною» [Мар'яна, 2016, с. 245].

Корінний перелом у ході Другої світової війни, підписання в грудні 1943 р. радянсько-чехосло-

вацького договору та поступове наближення радянської армії до довоєнних кордонів ЧСР підготували підґрунтя для співпраці представників демократичних та комуністичної течій руху Опору. Результатом такої співпраці стало створення в 1943 р. Словацької національної ради (СНР), яка мала підготувати всенародне постановня проти авторитарного режиму Й. Тісо та вирішити словацьке питання в інтересах словацького народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словацьке питання у політичній стратегії СНР на завершальному етапі Другої світової війни ще не було предметом спеціальних наукових досліджень в українській історіографії. У контексті дослідження кризи в Словацькій державі 1943 – 1944 рр. окремі аспекти цієї проблематики вивчав І. Боровець [Боровець, 2012]. У монографії І. Вовканича «Чехо-словацька держава в 1945 – 1948 роках. Нарис історії перехідного періоду» [Вовканич, 2000] фрагментарно висвітлено діяльність СНР в період занепаду Словацької держави та відродження ЧСР. Про словацьке національне питання на завершальному етапі Другої світової війни писали Є. Пугач [Пугач, 2006] та І. Шніцер [Шніцер, 2016]. Водночас дану проблематику вже не одне десятиліття досліджують закордонні історики. Серед них варто виділити праці М. Барновського [Barnovský, 1994] та Я. Рихлика [Rychlík, 2015], які написані з використанням широкого джерельного матеріалу та позбавлені перебільшення ваги Комуністичної партії Словацької держави в роботі СНР та спробах вирішення словацького питання в 1943 – 1945 рр.

Завданням статті є дослідити словацьке питання у політичній стратегії СНР від часу її виникнення в грудні 1943 р. та до прийняття програми уряду Національного фронту в квітні 1945 р. Окрему увагу в статті автор приділяє висвітленню взаємовідносин СНР з президентом ЧСР Е. Бенешом, оскільки саме вони були визначальними для вирішення словацького питання на завершальному етапі Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. 26 грудня 1943 р. представниками «Громадянського блоку» Й. Леттріхом, І. Йоско та Комуністичної партії Словацької держави (КПС) Г. Гусаком, К. Шмідке, Л. Новомеським було підписано так звану «Різдвяну угоду». Вона передбачала створення верховного репрезентативного органу руху Опору – Словацької національної ради (СНР), яка мала підготувати національного повстання з метою повалення авторитарного режиму Й. Тісо та виконувати функції нових органів влади на визволеній території Словацької держави до проведення вільних виборів [«Vianočná dohoda», 1943, s. 109]. СНР з перших днів свого існування виступала за те, «щоб народ словацький і народ чеський, два споріднені слов'янські народи, вирішували надалі свої долі в новій Чехословацькій республіці, спільній державі словаків і чехів, на основі принципу рівного з рівним» [«Vianočná dohoda», 1943, s. 109]. Згідно з «Різдвяною угодою» 1943 р. внутрішній устрій майбутньої ЧСР мав бути демократичним, а про «остаточне оформлення конституційно-правових відносин словацького народу до народу чеського зі словацької сторони мали вирішити вільно обрані представники словацького

народу» [«Vianočná dohoda», 1943, s. 110].

Важливість «Різдвяної угоди» 1943 р. полягала у створенні СНР, яка чітко заявляла про визнання самобутності словацького народу, підтримці програми повернення Словацької держави до складу ЧСР та вимозі рівноправності чехів і словаків у спільній державі. Угода не містила деталей вирішення словацького питання. Це було зумовлено тим, що до неї увійшли лише ті положення, які встигли узгодити між собою представники громадянсько-демократичних груп і комуністів. Однак головні орієнтири діяльності СНР в словацькому питанні були сформовані доволі чітко.

За подіями в Словацькій державі стежив президент ЧСР Е. Бенеш, який у роки Другої світової війни активно працював в еміграції над відродженням домюнхенської держави. У своїх офіційних заявах він завжди наголошував, що «Словацька держава є невіддільною частиною республіки та ніколи не переставала нею бути» [Gebhart, 1991, s. 95]. У лютому 1943 р. в листі до своїх словацьких прибічників Е. Бенеш писав, що тільки збереження чехословацької єдності врятує словаків від поразки у війні. Наполягав на тому, що остаточні рішення по словацькому питанню мають бути прийняті тільки після його обговорення з тими, «хто залишився вірним, ... хто допоміг усунути старий режим» [Stanovisko Edvarda Beneša k ľudáckemu režimu, 1943, s. 302]. Водночас політик був готовий до компромісу з представниками словацького руху Опору. Доказом цьому був розроблений ним проєкт змін до Конституції ЧСР від 12 вересня 1943 р., який допускав можливість визнання поряд з чехословацьким народом словаків, передбачав проведення децентралізації в державі через створення в ЧСР крайнянських сеймів в Чехії, Моравії, Словацькій та Підкарпатській Русі, встановлення пропорційного представництва чехів та словаків в органах державної влади [Návrh Edvarda Beneša so zásadami revízie československej ústavy, 1944, s. 316–318].

Готовність Е. Бенеша до компромісу з представниками словацького руху Опору була продиктована передусім його страхом втратити контроль над подіями в Словацькій державі. При цьому особисто президент залишався прихильником теорії чехословакізму та унітарної ЧСР. Недарма у грудні 1943 р. під час зустрічі з представниками Закордонного бюро КПЧ в Москві політик заявив: «Ви ніколи не переконаєте мене в тому, щоб я визнав словацьку націю... Я вважаю, що словаки – це чехи й що словацька мова є лише одним з діалектів чеської мови. Я нікому не забороняю називати себе словаком, але не допущу, щоб проголошували існування словацького народу» [Мар'яна, 2013, с. 374].

Подібні погляди Е. Бенеша не сприяли його конструктивній співпраці зі СНР. І це при тому, що станом на 1944 р. прибічники існування єдиного чехословацького народу в Словацькій державі були в меншості. Місцеві комуністи у спеціально підготовленому документі про ситуацію в Словацькій державі в середині 1944 р. з цього приводу писали наступне: «сьогодні у Словацькій державі вже не точаться дискусії про те, чи є словаки народом чи ні. Це зрозуміло і колишнім чехословакам. Словаки є самостійним народом, що має такі ж права, як і будь-який інший

народ... Словацьчина з національної точки зору пережила своє відродження після 1918 р. та закінчила свій розвиток після 1938 р... Чехословаки – це білі ворони, здебільшого чеського походження» [Správa 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS, 1944, s. 333].

СНР, підтримуючи ідею відродження ЧСР, була змушена налагодити співпрацю з президентом Е. Бенешом. Зважаючи на це, сторонам у першу чергу потрібно було узгодити питання, на яких умовах Словацьчина повернеться до складу ЧСР? Відтак вже наприкінці липня 1944 р. СНР інформувала Е. Бенеша про своє бажання бачити, що «нова республіка буде спільною державою чехів та словаків, яка забезпечує двом народам, як рівноправним партнерам, можливість самостійно керувати своїми справами» [Barnovský, 1994, s. 72]. Жодних деталей бажаного для СНР державно-правового становища Словацьчини в ЧСР озвучено не було. Представники СНР продовжували говорити про словацьке питання в загальних рисах, що ускладнювало розуміння пропагованого ними гасла «рівний з рівним». Винятком у цій ситуації був хіба що виступ представника СНР К. Шмідке на нараді делегатів чехословацької влади та закордонного бюро КПЧ в Москві 29 серпня 1944 р. У ньому він заявив, що «окрім чеської автономії має бути словацька автономія та українська автономія» [Barnovský, 1994, s. 73]. К. Шмідке вважав, що автономна влада має мати доволі широкі повноваження, а до компетенції центральної влади мають належати фінанси, політика безпеки та оборони, зовнішня політика. Історик М. Барновський писав, що реалізація подібних планів означала б повернення до ситуації, яка існувала в ЧСР після проголошення автономії Словацьчини 6 жовтня 1938 р. [Barnovský, 1994, s. 73].

29 серпня 1944 р. під керівництвом СНР розпочалося Словацьке національне повстання. У Декларації Словацької національної ради від 1 вересня 1944 р. було проголошено, що СНР є верховним органом руху Опору та бере на себе роль законодавчого і виконавчого органу влади в Словацьчині як частини відродженої ЧСР [Deklarácia Slovenskej národnej rady, 1944, s. 353]. У документі також відзначалося, що СНР виступає «за братерське співіснування з чеською нацією в новій Чехословацькій республіці. Конституційно-правові, соціальні, економічні та культурні питання республіки будуть взаємною згодою та остаточно вирішені обраними представниками словацького та чеського народу в дусі демократичних принципів, прогресу та соціальної справедливості» [Deklarácia Slovenskej národnej rady, 1944, s. 353].

Під час Словацького національного повстання 1944 р. СНР утворила центральний орган виконавчої влади Корпус уповноважених та видала 40 постанов, які мали силу законів. Іншими словами, у вересні – жовтні 1944 р. в Словацьчині під керівництвом СНР активно проходив процес розбудови нових органів державної влади. Це не відповідало планам Е. Бенеша, який вважав, що будь-які зміни в Словацьчині мають відбуватися «зі згоди та під цілковитим контролем центральної влади та президента республіки» [Klimek, 1994, s. 61]. Ще 3 серпня 1944 р. президент підписав

конституційний декрет про тимчасове управління визволеною територією ЧСР, який передбачав передачу усієї влади в Словацьчині чехословацькому урядовому делегату. У відповідь 29 вересня 1944 р. СНР прийняла постанову про взаємовідносини з лондонським емігрантським урядом та президентом, в якій наголошувалося, що саме СНР належить законодавча, виконавча та урядова влада на усій території Словацьчини в домюнхенських кордонах [Veňa, 1994, s. 69].

З метою врегулювання спірних питань у чесько-словацьких відносинах делегація СНР у складі Я. Урсіні, Л. Новомеського та М. Весели у жовтні 1944 р. прибула до Лондона для переговорів з президентом та представниками чехословацького еміграційного уряду. Під час переговорів члени делегації СНР наполягали на визнанні самобутності словацького народу, розбудові нової держави згідно з принципом «рівний з рівним» та праві СНР бути носієм законодавчої й виконавчої влади в Словацьчині у майбутній ЧСР [Rychlík, 2015, s. 271]. Питання повоєнного державно-правового устрою ЧСР на переговорах не підіймалися. При цьому в приватних розмовах делегати СНР говорили про доцільність розбудови ЧСР на федеративних засадах.

За підсумком переговорів у Лондоні була прийнята спеціальна постанова, у якій зазначалося, що ЧСР «буде національною державою рівноправних чехів, словаків і підкарпатських українців» [Пугач, 2013, с. 190]. Також була досягнута домовленість про те, що СНР буде підтримувати контакти з президентом і чехословацьким урядом через урядового делегата. Важливим підсумком переговорів було й те, що в посланні президента Е. Бенеша до СНР були «визнані словаки» (як народ) та наголошено, що вони повинні існувати «без суперечок, непорозумінь та дискримінації» [Пугач, 2013, с. 191]. При цьому політик зазначав, що «чехи та словаки є для мене рівноцінними, рівноправними та цілком зрілими частинами одного і того ж народу. Одні говорять чеською мовою, інші – словацькою, обидві мови рівноправні та рівноцінні...» [Мар'яна, 2013, с. 375].

Придушення нацистськими військами Словацького національного повстання 1944 р. привело до фактичного припинення діяльності СНР в Центральній Словацьчині. 23 жовтня 1944 р. пленум СНР схвалив постанову №40 про тимчасову передачу своїх повноважень Президії та окремим членам СНР [Вовканич, 2000, с. 146]. Поступове відновлення юрисдикції СНР у Східній Словацьчині розпочалося тільки наприкінці січня – на початку лютого 1945 р. 3 1 лютого звільненими територіями Словацьчини стала керувати Делегація СНР з центром у м. Кошице. Усвідомлюючи, що визволення Словацьчини від фашистських загарбників не за горами, СНР активізувала свою роботу по вирішенню словацького питання.

4 лютого 1945 р. було оприлюднено маніфест СНР, в якому зазначалося, що в новій ЧСР «старому централізму не буде місця» [Manifest Slovenskej národnej rady, 1945, s. 397]. Водночас наголошувалося, що чеський та словацький народи за взаємною домовленістю будуватимуть свої відносини на основі

цілковитої рівності. У Словаччині та Чехії самі словаки та чехи вирішуватимуть внутрішні справи, а центральний сейм та центральний уряд – спільні питання єдиної та неподільної держави [Manifest Slovenskej národnej rady, 1945, s. 397]. Даний документ засвідчив подальшу еволюцію СНР в напрямку розбудови ЧСР на федеративних засадах.

У зв'язку з майбутньою поїздкою президента Е. Бенеша до Москви, 17 лютого 1945 р. пленум СНР розглянув питання майбутнього державно-правового становища Словаччини в ЧСР. У робочих записках пленуму було описано можливу структуру владних органів і органів управління у федеративній державі чехів і словаків. Виглядала вона наступним чином: президент, центральний уряд, центральний парламент, словацький уряд, словацький парламент, чеський уряд, чеський парламент. Присутній на пленумі І. Штефанік навіть запропонував утворити спеціальну комісію, яка б «міркувала про державно-правову побудову ЧСР» [Varnovskú, 1994, s. 77]. За підсумком роботи пленуму СНР не було прийнято жодної резолюції. Річ у тому, що керівництво СНР очікувало на повернення з Москви Г. Гусака. Останній брав участь у переговорах з керівництвом КПЧ та мав проінформувати СНР про погляди чеських комуністів на словацьке питання. За свідченнями Г. Гусака, лідер КПЧ К. Готвальд загалом був прибічником розбудови ЧСР на федеративних засадах, але переживав, як до цього поставляться «в чеських землях, де в результаті нацистської окупації загострилися національні почуття та зміцніли анти словацькі настрої» [Мар'яна, 2016, с. 249].

Під час конференції КПС в Кошицях 28 лютого – 1 березня 1945 р. офіційно було оголошено про те, що словацькі комуністи виступають за федеративну ЧСР. Водночас у постанові пленуму СНР від 2 березня 1945 р. говорилося наступне: «Очікуємо від президента та нового уряду, ще до приїзду в Словаччину, що вони урочисто та офіційно оголосять про цілковиту рівноправність народу словацького та народу чеського в рамках єдиної та неподільної Чехословацької республіки» [Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady, 1945, s. 403]. Також СНР висловлювала сподівання, що новий уряд візьме на себе зобов'язання конституційно врегулювати чесько-словацькі відносини згідно з принципом рівності між двома народами.

Другий пункт постанови СНР від 2 березня 1945 р. містив вимогу до чехословацької влади підтвердити чинність першої постанови СНР про те, що саме вона є носієм законодавчої, урядової та виконавчої влади у Словаччині [Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady, 1945, s. 403]. Згідно з даною постановою СНР до повноважень спільного чехословацького уряду мали бути віднесені питання зовнішньої політики, зовнішньої торгівлі та оборони, а до спільної компетенції СНР та чехословацького уряду – питання залізничного транспорту, пошти, телеграфу та фінансів. Також у документі наголошувалося, що словацькі військові підрозділи мають формуватися переважно зі словацьких військовослужбовців, а урядовою мовою в ЧСР поряд з чеською має стати й словацька мова. Тимчасово Словаччина мала залишатися самостійною митною територією, зі своєю валютою, але в майбутньому передбачалося її

об'єднання з чеськими землями. Насамкінець у постанові СНР від 2 березня 1945 р. висловлювалося сподівання, що персональний склад чехословацького уряду відповідатиме принципу рівноправності чехів і словаків, а її програма – головним принципом «Різв'язної угоди» 1943 р. [Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady, 1945, s. 405].

Таким чином, головні положення постанови СНР від 2 березня 1945 р. свідчили про її бажання відродити ЧСР на федеративних засадах. Даний документ мав стати основою для майбутніх переговорів СНР із представниками чехословацького уряду на чолі з президентом Е. Бенешом в Москві з приводу формування проєкту нової урядової програми. Спеціально для переговорів була створена делегація СНР, до якої від демократів увійшли Я. Стик, В. Шробар, Я. Урсіні та М. Фер'єнчік, а від комуністів – Г. Гусак, Л. Новомеський та І. Шолтес. Відзначимо, що становище СНР на майбутніх переговорах було доволі хитким, оскільки внаслідок поразки Словацького національного повстання вона де-факто втратила владу в Словаччині та не могла собі дозволити говорити з представниками Е. Бенеша з позицій «господаря у власному домі». Тим паче, що згідно з радянсько-чехословацькою угодою від 8 травня 1944 р. представники радянської армії мали передати владу на звільненій території ЧСР чехословацькому урядовому делегату.

Переговори у Москві проходили з 22 по 29 березня 1945 р. Президент Е. Бенеш безпосередньо не приймав у них участі, хоча й мав окремі зустрічі з представниками зацікавлених сторін. Наприклад, під час зустрічі з делегацією СНР він пообіцяв не вживати термін «чехословацький народ», а говорити чехи та словаки. Найбільші дискусії між учасниками переговорів в Москві доволі прогнозовано викликало словацьке питання. Делегація СНР вимагала гарантій того, що чинне становище в Словаччині буде закріплене в новій конституції ЧСР. З урахуванням цих вимог було редактовано відповідний розділ проєкту програми уряду Національного фронту. Зокрема у ньому говорилося, що уряд визнаючи словаків національно-самобутнім народом, прагнутиме до того, «щоб у чесько-словацьких відносинах застосовувався принцип рівного з рівним» [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407]. Також чехословацький уряд зобов'язувався вважати СНР не лише легітимним представником самостійного словацького народу, але й носієм законодавчої, урядової та виконавчої влади на території Словаччини. Загальнодержавні питання уряд мав вирішувати у «тісній співпраці зі СНР та Корпусом словацьких національних уповноважених, виконавчим урядовим органом СНР» [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407].

Проти таких формулювань у проєкті урядової програми виступили присутні на переговорах представники національно-соціалістичної, народної та соціал-демократичної партій. Зокрема член народної партії Ф. Гала у подібному проєкті вбачав прагнення СНР закріпити дуалістичну систему державно-правового устрою ЧСР. Представник національно-соціалістичної партії Я. Странський також виявив

невдоволення проєктом, заявивши, що виступає проти передчасних зобов'язань, оскільки форми майбутнього державного об'єднання мають вирішувати «як словаки, так і чехи».

Під час московських переговорів комуністи запропонували власний варіант вирішення словацького питання. Він полягав у визнанні самобутності словацького народу, повноважень СНР, створенні словацьких військових підрозділів та отриманні гарантій, що все це буде закріплено у новій конституції ЧСР. Фактично мова йшла про розбудову ЧСР на федеративних засадах, що звісно не задовольняло присутніх на переговорах чеських політичних репрезентантів. Тому національно-соціалістична партія представила свій проєкт програми уряду. У ньому містилася теза про визнання самобутності словацького народу, але були відсутні будь-які конкретні зобов'язання та деталі щодо державно-правового становища Словаччини в ЧСР, оскільки врегулювання взаємин чеського та словацького народів мало бути відкладено до остаточного визволення країни. Це викликало невдоволення делегатів СНР. Зокрема Г. Гусак з цього приводу заявив: «СНР підтвердила ідею словацької держави... У вашому проєкті є кілька пунктів, які викликають побоювання. Чому необхідно весь час висувати на передній план термін – «тимчасово»... Сьогодні існує небезпека, що все може повернутись до старого. Уряд має рішуче заявити, що республіка будуватиметься на нових принципах... і йдеться не про тимчасову угоду, а про послідовну лінію в чехословацькій політиці» [Cesta ke květnu, 1965, s. 426]. Водночас В. Шробар від імені делегації СНР висловив бажання «домовитися про надійні гарантії, щоб ми жили, як рівний з рівним, зрештою ми не вимагаємо якихось виняткових прав щодо чеських земель» [Cesta ke květnu, 1965, s. 429].

За підсумком дискусій СНР підготувала новий варіант відповідного розділу проєкту програми уряду Національного фронту. Він передбачав існування в ЧСР словацьких органів законодавчої, урядової та виконавчої влади. Водночас передбачалося, що про майбутній «розподіл компетенцій між центральними та словацькими органами влади домовляться легітимні представники народу словацького та чеського» [Friš, 1968, s. 159]. Після чергових бурхливих дискусій, представники чехословацького уряду в Лондоні підтримали запропонований СНР варіант відповідного розділу проєкту урядової програми. І саме в такому формулюванні він ліг в остаточний варіант програми першого уряду Національного фронту чехів і словаків.

Досягнутий на переговорах у Москві в березні 1945 року чесько-словацький компроміс ліг в основу 6 розділу програми уряду Національного фронту, хоча насправді він не задовольняв жодну зі сторін. Чеські політики й надалі підтримували ідею відновлення унітарної держави, а словаки – залишалися прибічниками федеративного устрою. На слабкі сторони програми нового чехословацького уряду в словацькому питанні вказував й завідувач ІV Європейським відділом НКЗС СРСР В. Зорін. Зокрема він відзначав, що хоча у проєкті програми і йшлося про рівноправність чеського та словацького народів, не було згадки ні про автономію Словаччини, ні про

федеративне об'єднання Чехії та Словаччини. На його думку, сторонам варто було більш точно сформулювати «майбутні державні форми існування Словаччини в рамках єдиної чехословацької держави» [Замечания заведующего ІV Европейским отделом (ЕО) НКВД СССР В. А. Зорина, 1945, с. 176].

31 березня 1945 р. члени сформованого на переговорах в Москві чехословацького уряду Національного фронту та президент Е. Бенеш виїхали в Словаччину. 4 квітня вони прибули до м. Кошице, де 5 квітня на засіданні СНР була оприлюднена нова урядова програма. Вона відмовлялася від ортодоксального «чехословакізму» та визнавала словаків за окремий самобутній народ. У шостому розділі програми уряду зазначалося, що словаки мають право бути господарями на своїй землі, а тому ЧСР буде відновлено як «спільну державу рівноправних чеської та словацької націй» [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407]. Передбачалося, що нова влада в найближчому майбутньому підтвердить рівноправність чехів та словаків спеціальними державно-політичними актами [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407].

Важливим положенням Кошицької урядової програми було визнання СНР законним «представником самобутнього словацького народу» та «носієм державної влади на території Словаччини (законодавчої та виконавчої)» [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407]. Документом передбачалося, що спільні державні завдання центральна влада ЧСР буде виконувати у тісній співпраці зі СНР та Корпусом уповноважених, як виконавчим урядовим органом СНР [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 407].

Таким чином, президент ЧСР Е. Бенеш та уряд Національного фронту в квітні 1945 р. офіційно визнали СНР за законного представника словацького народу та носія державної влади на території Словаччини. Кошицька урядова програма де-юре закріплювала асиметричну модель розбудови ЧСР, оскільки передбачала існування поряд з центральними чехословацькими органами влади словацьких національних органів [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 408]. Рішення про розподіл повноважень між центральними та словацькими національними органами влади мали згодом прийняти легітимні представники чеського та словацького народів [Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, 1945, s. 408].

Програма уряду Національного фронту від 5 квітня 1945 р. хоча й визнавала самобутність словацького народу, а СНР її головним представником, не вирішувала словацького питання остаточно. Відкритими залишалася низка питань щодо державно-правового становища Словаччини в ЧСР, розмежування повноважень між центральними та словацькими національними органами влади. Отже, Кошицька урядова програма свідчила про відносний успіх СНР у відстоюванні словацьких національних інтересів на завершальному етапі Другої світової війни.

Висновки. СНР виникла в 1943 р. як верховний орган словацького руху Опору. Першочерговими завданнями СНР була підготовка всенародного

повстання проти авторитарного режиму Й. Тісо та вирішення словацького питання. СНР з перших днів свого існування заявила про визнання самобутності словацького народу, підтримала програму повернення Словаччини до складу ЧСР та вимагала рівноправності чехів і словаків у спільній державі. Останнє де-факто передбачало перебудову ЧСР на федеративних засадах, проти чого виступав президент Е. Бенеш та представники чехословацького уряду в еміграції.

Словацьке національне повстання 1944 р. хоча і зазнало поразки, у перспективі посприяло звільненню Словаччини від німецької залежності та її інтеграції до антигітлерівської коаліції. СНР під час Словацького національного повстання трансформувалася у верховний законодавчий і виконавчий орган влади в Словаччині, який прибічники унітарної ЧСР вже не могли ігнорувати. За підсумком напружених переговорів в Москві у березні 1945 р. словаки отримали можливість увійти до відродженої ЧСР як

самостійний народ, а СНР стала його легітимним представником та носієм державної влади на території Словаччини. Важливим здобутком СНР стало й те, що чесько-словацькі відносини в новій ЧСР мали розбудовуватись згідно з принципом «рівний з рівним». Фактично мова йшла про побудову федеративної держави чехів та словаків. Однак проти цього виступали президент Е. Бенеш та більшість чеських політиків. Тому вже в перші роки існування ЧСР через систему трьох пражських угод були анульовані більшість завоювань СНР в словацькому питанні. Це привело до нової кризи в чесько-словацьких відносинах напередодні «Празької весни», виходом з якої став конституційний закон про чехословацьку федерацію. Інакше кажучи, чехословацька влада в 1968 р. повернулася до програми вирішення словацького питання в ЧСР, яку СНР сформувала та відстоювала в 1943 – 1945 рр.

Список використаних джерел

- Barnovský, M., 1992. Koncepcie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska (1944 – 1948), *Slovenska otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945 – 1992)*, Bratislava, s. 5–15.
- Barnovský, M., 1994. Kontinuita a diskontinuita štátoprávných predstáv povstaleckej reprezentácie po porážke povstania, *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*, Bratislava, s. 72–81.
- Beňa, J., 1994. Štátoprávne postavenie Slovenska roku 1945, *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*, Bratislava, s. 65–71.
- Cesta ke květnu. Vznik lidově demokratické v Československu*, 2 svazek, Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1965, 453 s.
- Deklarácia Slovenskej národnej rady 1. septembra 1944, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 353–354.
- Friš, E., 1968. *Myšlienka a čin: úvahy o Československu 1938 – 1948*, Bratislava, 232 s.
- Gebhart, J., 1991. Česko-slovenské vztahy v letech 1939 – 1943 očima Odboje, *Slovensko v letech druhej svetovej vojny*, Bratislava, s. 91–96.
- Klímek, A., 1994. Náznaky Edvarda Beneše na soužití Čechů a Slováků v obnovené ČSR (v době před povstáním na Slovensku roku 1944), *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*, Bratislava, s. 56–64.
- Manifést Slovenskej národnej rady 4. februára 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 397–398.
- Návrhy Edvarda Beneše so zásadami revízie československej ústavy po oslobodení v otázke pomeru Čechov a Slovákov, Londýn 12. septembra 1944, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 316–318.
- Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Košický vládný program 5. apríla 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 407–409.
- Rychlík, J., 2015. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty. 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, 2015, 688 s.
- Správa 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS o vývine na Slovensku po 6. októbri 1938, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 328–336.
- Stanovisko Edvarda Beneša k ľudáckemu režimu a k otázke jeho likvidácie (20. februára 1943), *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 301–303.
- Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady vo veci upravenia postavenia slovenského národa v ČSR a upravenia pomeru medzi Slovenskou národnou radou a centrálnou vládou, Košice 2. marca 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 403–406.
- «Vianočná dohoda» o vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady z decembra 1943, *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky / Chovanec J., Mozolík P.*, Bratislava, 1994, s. 108–110.
- Боровець, І., 2012. *Словацька держава 1939 – 1945 рр.: історична генеза та особливості розвитку*, Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 352 с.
- Вовканич, І., 2000. *Чехословацька держава в 1945 – 1948 роках. Нарис історії перехідного періоду*, Ужгород: Вид-во В. Падяка, 352 с.
- Замечания заведующего IV Европейским отделом (ЕО) НКВД СССР В.А. Зорина по проекту программы правительства Национального Фронта Чехов и Словаков, разработанному Заграничным руководством КПЧ, *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг.* В 2-х т. Документы. (1999), т. 1. 1944 – 1948 гг. / Рос. академия наук, Ин-т славяноведения, Федер. архив. служба России, Гос. архив Российской Федерации, Рос. гос. архив соц.-полит. истории, отв. редактор Т. В. Волокитина, Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), с. 175–177.
- Записка руководителя Комиссии Народного комиссариата иностранных дел (НКВД) СССР по возмещению ущерба, нанесенного Советскому Союзу гитлеровской Германией и ее союзниками, И. М. Майского народному комиссару иностранных дел В. М. Молотову по вопросам будущего мира и послевоенного устройства, 10 января 1944 г., *Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг.* (в 2 т., т. 1. 1944 – 1948 гг.), Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), с. 23–48.
- Марына, В. В., 2009. *Советский Союз и чехо-словацкий вопрос во время Второй мировой войны. 1939 – 1945 гг.* Книга 2. 1941 – 1945 гг., М.: «Индрик», 432 с.
- Марына, В. В., 2013. *Второй президент Чехословакии Эдвард Бенеш: политик и человек. 1884 – 1948*, М.: Индик, 488 с.

- Мар'яна, В. В., 2016. Густав Гусак в Москві. 1945 год, *Дриновський збірник*, Том 9, с. 245–253.
- Пугач, Е., 2013. История Словакии. Монография, Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 344 с.
- Пугач, Е., 2006. Национальное восстание 1944 года и словацкая перспектива, *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*, Серія: Історичні науки, Вип. 34, №4, с. 134–138.
- Шніцер, І., 2016. Словацьке національне питання на заключному етапі Другої світової війни (1943 – 1945 рр.), *Дриновський збірник*, том 9, с. 236–244.

References

- Barnovský, M., 1992. Konceptie a varianty začlenenia a štátoprávneho postavenia Slovenska (1944 – 1948), *Slovenska otazka v dejinach Česko-Slovenska (1945 – 1992)*, Bratislava, s. 5–15 (in Slovak).
- Barnovský, M., 1994. Kontinuita a diskontinuita štátoprávnych predstáv povstaleckej reprezentácie po porážke povstania, *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektivy)*. Bratislava, s. 72–81 (in Slovak).
- Beňa, J., 1994. Štátoprávne postavenie Slovenska roku 1945, *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektivy)*, Bratislava, s. 65–71 (in Slovak).
- Borovets, I., 2012. Slovatska derzhava 1939 – 1945 rr.: istorychna geneza ta osoblyvosti rozvytku [Slovak state 1939 – 1945: historical genesis and peculiarities of development], Kamianets-Podilskyi: PP «Medobory-2006», 352 s. (in Ukrainian).
- Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu*, 2 svazek, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1965, 453 s. (in Czech).
- Deklarácia Slovenskej národnej rady 1. septembra 1944, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 353–354 (in Slovak).
- Friš, E., 1968. *Myšlienka a čin: úvahy o Československu 1938–1948*, Bratislava, 232 s. (in Slovak).
- Gebhart, J., 1991. Česko-slovenské vzťahy v letech 1939–1943 očima Odboje, *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*, Bratislava, s. 91–96 (in Slovak).
- Klímeček, A., 1994. Názory Edvarda Beneše na soužití Čechů a Slováků v obnovené ČSR (v době před povstáním na Slovensku roku 1944), *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektivy)*, Bratislava, s. 56–64 (in Czech).
- Manifest Slovenskej národnej rady 4. februára 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 397–398 (in Slovak).
- Mar'ina, V. V., 2009. *Sovetskij Sojuz i cheho-slovackij vopros vo vremja Vtoroj mirovoj vojny. 1939 – 1945 gg.* Kniga 2. 1941–1945 gg. [The Soviet Union and the Czechoslovak Question during World War II. 1939 – 1945], Moskva.: «Indrik», 432 s. (in Russian).
- Mar'ina, V. V., 2013. *Vtoroj prezident Československa J. Edvard Benes: politik i chelovek. 1884 – 1948* [The second president of Czechoslovakia, Edvard Beneš: a politician and a man. 1884 – 1948], Moskva: Indrik, 488 s. (in Russian).
- Mar'ina, V. V., 2016. Gustav Husak v Moskve. 1945 god [Gustav Husak in Moscow. 1945], *Drinovskij zbirnik*, tom 9, s. 245–253. (in Russian).
- Návrhy Edvarda Beneša so zásadami revízie československej ústavy po oslobodení v otázke pomeru Čechov a Slovákov, Londýn 12. septembra 1944, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 316–318 (in Slovak).
- Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Košický vládný program 5. apríla 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 407–409 (in Slovak).
- Pugach, E., 2013. *Istoriya Slovakii. Monografiya* [History of Slovakia. Monograph], Har'kov: HNU im. V. N. Karazina, 344 s. (in Russian).
- Puhach, E., 2006. Natsionalnoe vosstanye 1944 hoda y slovatskaia perspektiva [National uprising of 1944 and the Slovak perspective], *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka*, Seriya: Istorychni nauky, Vyp. 34, №4, s. 134–138. (in Ukrainian).
- Rychlík, J., 2015. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty. 1914 – 1992*, Praha: Vyšehrad, 2015, 688 s. (in Czech).
- Shnitser, I., 2016. Slovatske natsionalne pytannia na zakliuchnomu etapi Druhoi svitovoi viiny (1943 – 1945 rr.) [Slovak national question at the final stage of the Second World War (1943 – 1945)], *Drinovskiy zbirnyk*, tom 9, s. 236–244 (in Ukrainian).
- Správa 5. ilegálneho ústredného vedenia KSS o vývine na Slovensku po 6. októbri 1938, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 328–336 (in Slovak).
- Stanovisko Edvarda Beneša k ľudáckemu režimu a k otázke jeho likvidácie (20. februára 1943), *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 301–303 (in Slovak).
- Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady vo veci upravenia postavenia slovenského národa v ČSR a upravenia pomeru medzi Slovenskou národnou radou a centrálnou vládou, Košice 2. marca 1945, *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*, Zv. II, Bratislava, 1998, s. 403–406 (in Slovak).
- «Vianočná dohoda» o vytvorení ilegálnej Slovenskej národnej rady z decembra 1943, *Historické a štátoprávne korene samostatnosti Slovenskej republiky* / Chovanec J., Mozolík P., Bratislava, 1994, s. 108–110 (in Slovak).
- Vovkanych, I., 2000. Chekhoslovachchyna v 1945 – 1948 rokakh. Narys istorii perekhidnoho period [Czechoslovakia in 1945–1948. Essay on the history of the transition period], Uzhhorod: Vyd-vo V. Padiaka, 352 s. (in Ukrainian).
- Zamechanija zavedujushhego IV Evropejskim otdelom (EO) NKID SSSR V. A. Zorina po proektu programmy pravitel'stva Nacional'nogo Fronta Chehov i Slovakov, razrabotannomu Zagranichnym rukovodstvom KPCh [Comments of the head of the IV European Department (EO) of the NKID of the USSR V. A. Zorin on the draft program of the government of the National Front of Chekhov and Slovaks, developed by the Foreign leadership of the CPC], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg.* V 2-h t. Dokumenty. (1999), t. 1. 1944 – 1948 gg. / Ros. akademiya nauk, In-t slavjanovedeniya, Feder. arhiv. sluzhba Rossii, Gos. arhiv Rossijskoj Federacii, Ros. gos. arhiv soc.-polit. istorii, otv. redaktor T.V.Volokitina. Moskva: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), c. 175–177. (in Russian).
- Zapiska rukovoditelja Komissii Narodnogo komissariata inostrannyh del (NKID) SSSR po vozmeshheniju usherba, nanesennogo Sovetskomu Sojuzu gitlerovskoj Germaniej i ee sojuznikami, I. M. Majnskogo narodnomu komissaru inostrannyh del V. M. Molotovu po voprosam budushhego mira i poslevoennogo ustrojstva, 10 janvarja 1944 g. [Note by the head of the Commission of the People's Commissariat for Foreign Affairs (NKID) of the USSR on compensation for damage inflicted on the Soviet Union by Nazi Germany and its allies, I. M. Maisky to the People's Commissar for Foreign Affairs V. M. Molotov on the future of the world and the post-war system, January 10, 1944], *Sovetskij faktor v Vostochnoj Evrope. 1944 – 1953 gg.* (v 2 t., t. 1. 1944 – 1948 gg.), Moskva: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), c. 23–48.

Ihor Shnitser

Candidate of History, Docent, Head of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

THE SLOVAK ISSUE IN THE POLITICAL STRATEGY OF THE SLOVAK NATIONAL COUNCIL IN 1943 – 1945

The article aims to investigate the Slovak question in the political strategy of the Slovak National Council (SNC) at the final stage of the Second World War. The methodological basis of the proposed article is the principles of historicism and objectivity, the application of which involves an unbiased depiction of past events in their historical context. The scientific topicality lies in the systematic analysis of the Slovak question in the activities of the SNC in 1943 – 1945. The author of the article states that the SNC program to resolve the Slovak issue consisted of three main points: recognition of the identity of the Slovak people, return of Slovakia to the Czechoslovak Republic, and regulation of Czech-Slovak relations in the country on an equal footing. The latter de facto provided for the reorganization of the Czechoslovak Republic on a federal basis, which was opposed by President Edvard Beneš and representatives of the Czechoslovak government-in-exile. The SNC began a program to resolve the Slovak question during the Slovak National Uprising of 1944, which, although defeated, contributed to Slovakia's liberation from German dependence and its integration into the anti-Hitler coalition. During the Slovak National Uprising, the SNA was transformed into the supreme legislative and executive body in Slovakia, which supporters of unitary Czechoslovakia could no longer ignore. As a result of intense negotiations in Moscow between the SNA delegation and representatives of the Czechoslovak émigré government in March 1945, Slovaks were given the opportunity to join the revived Czechoslovakia as an independent nation. The SNC became its legitimate representative and bearer of state power in Slovakia. Another critical achievement of the SNC was the Czechoslovak relations in the Czechoslovak Republic that the new Czechoslovak government promised to build on the principle of "equal to equal." All these aspects were fixed in the Košice government program of the National Front. The SNC was recognized as the bearer of national sovereignty and state power in Slovakia. In fact, it was a question of building the Czechoslovak Republic on a federal basis, as it presupposed the existence of Slovak national authorities alongside the central ones. At the same time, the program of the National Front government did not define in detail the basic principles of the state and legal system of the Czechoslovak state, which in the future prevented the SNC from maintaining its achievements in the Slovak question.

Keywords: Slovak question, Slovak National Council, Slovak National Uprising of 1944, Czechoslovak Republic, federation, equality.